

24. *Полька Н. С. Сучасні підходи до оцінки стану здоров'я в гігієні дитинства (огляд літератури та власних досліджень) / Н. С. Полька, О. В. Бердник // Журнал НАМН України. – К., 2013. – Т. 19. – № 2. – С. 226-235.*
25. *Романюк Л. М. Комплексна інтегрована оцінка здоров'я населення України / Л. М. Романюк, Н. С. Федчишин // Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України. – 2011. – № 1. – С. 13-18.*
26. *Смертність населення України у трудоактивному віці (монографія) / Відп. ред. Е. М. Лібанова. – К.: ІДСД НАН України, 2007. – 211 с.*
27. *Статистика: Підручник / С. С. Герасименко та ін.; За ред. С. С. Герасименка. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: КНЕУ, 2000. – 467 с.*
28. *Столяров Г. С. Статистика охорони здоров'я: підр. / Г. С. Столяров, Ю. В. Вороненко, М. В. Голубчиков. – К.: КНЕУ, 2002. – 230 с.*
29. *Уваренко А. Р. Інтегрована оцінка здоров'я мешканців України / А. Р. Уваренко, Л. М. Романюк // Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України. – 2002. – № 4. – С. 44-47.*
30. *Устав (Конституція) Всемирной организации здравоохранения // Основные документы. – Изд. 48-е. – Женева: ВОЗ, 2014. – 273 с.*
31. *Фесенко М. Є. Сучасні підходи до оцінки стану здоров'я дітей шкільного віку та виявлення груп ризику щодо розвитку гострих та хронічних захворювань / М. Є. Фесенко, В. К. Козакевич // Проблеми екології та медицини. – 2000. – № 4-6. – С. 65-67.*
32. *Шевчук Л. Т. Медико-соціальні аспекти використання трудового потенціалу : регіональний аналіз і прогноз / Л. Т. Шевчук. – Львів, 2003. – 489 с.*
33. *Яковенко Т. В. Оцінка здоров'я населення України з позицій потенціальної демографії / Т. В. Яковенко // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства. – 2010. – № 16. – С. 555-559.*
34. *Murray C. A critical examination of summary measures of population health / C. Murray, J. Salomon, C. Mathers // Bulletin of the World Health Organization. – 2000. – № 78. – P. 981-994.*
35. *Pantylej W. Przemiany społeczno-gospodarcze a stan zdrowia ludności Ukrainy i Polski w latach 1990-2002 / W. Pantylej. – Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2008. – 300 s.*
36. *S?k H. Jakosc zycia a zdrowie / H. S?k // Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny. – 1993. – Z. 2. – P. 110-117.*

УДК 911.3

ТУРИСТИЧНІ ОБ'ЄКТИ І ЕКСКУРСІЙНИЙ МАРШРУТ НІМЕЦЬКОЇ ГРОМАДИ В ЧЕРНІВЦЯХ

Я. В. Джаман

udzhaman@mail.ru

*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна*

Туристична сфера, як важлива складова економіки України загалом і Чернівецької області зокрема (в тому числі міста Чернівці), розвивається і набуває все більшого значення. В Законі України «Про

туризм» зазначено, що «держава проголошує туризм одним з пріоритетних напрямів розвитку економіки та культури». Одним із видів туристичної діяльності, який швидко інтегрується в європейську та світову туристичну індустрію, є етнотуризм. Чернівці – яскравий приклад поліетнічного простору, тому розвиток етнічного туризму в місті є важливим фактором формування його потужного іміджу, оскільки це сприятиме залученню більшої кількості туристів (у тому числі іноземних) і, відповідно, розвиватися місту.

Значний вклад у формування поліетнічної матеріальної і духовної культурної спадщини Чернівців здійснила німецька національна група. Перші німецькі переселенці прибули до Чернівців у доавстрійський час, але вони були лише поодинокими [4, с. 53]. Масове поселення німців розпочалося після входження Буковини до складу імперії Габсбургів. Невід’ємною складовою політики австрійської влади було заохочення німецької колонізації на новоприєднаних територіях, щоб з одного боку, поширити кращий досвід землеробства, а з другого – посилити німецькомовний елемент і німецький вплив. Переселенцям надавалися певні пільги, які були визначені у спеціальному «Патенті (указі) про переселення» від 17. 09. 1781 р. Вони заснували на Буковині 19 німецьких колоній, а також поселялися групами у багатьох буковинських селах та містечках. До німців належали і власне австрійці, які прибули, в основному, у міста як військові, адміністратори, урядовці, чиновники різних служб, промисловці, ремісники, торговці, робітники, представники вільних професій. Німці займали привілейоване становище в краї [1, с. 78].

Найперше ознайомлення з національним складом жителів Чернівців пропонує протокол Пітцеллі 1787 р.: з 414 будинків, які були в місті, 34 були казенними і, відповідно, 380 належали домовласникам, з них 84 (або 22,1%) німцям [4, с. 234]. За даними перепису населення 1880 в центральній частині (середмісті) Чернівців проживало 4499 німців (14,3% всього населення), у передмісті великі німецькі колонії були на Роші – 2953 особи (38,5%), Каличанці – 391 (24,7%), Клокучці – 402 особи (12,3%). До 1910 р. кількість німців у сучасних межах Чернівців збільшилася більше ніж у півтора рази і становила 12915 осіб. Найбільшу частину вони становили в таких мікрорайонах міста: на Роші – 42,6% (3523 особи), Монастирській – 37,0% (1831), Каличанці – 17,3% (529), Клокучці – 13,6% (931), у середмісті Чернівців – 9,2% (5373 особи) [6, с. 204–205]. Перепис населення 1930 р. (у період румунського панування) зареєстрував у

Чернівцях 16359 осіб німецької національності (14,6% загальної людності); на лівобережжі (сучасному Садгірському районі Чернівців) – 384 особи (або 2,3%), найбільша етнічна група німців тут була в мікрорайоні Стара Жучка – 213 осіб (4,6%). Згідно пакту Молотова-Ріббентропа за 1940 р.з Чернівців було репатрійовано майже все етнічне німецьке населення. Перепис населення 1959 р. зафіксував у Чернівцях тільки 212 осіб німецької національності, у містечку Садгорі – 12 осіб. У 1970 р. в сучасних межах Чернівців проживало тільки 108 етнічних німців (0,06% населення), у 2001 р. – 235 (0,1%).

З приходом австрійської влади за порівняно короткий час у Чернівцях були споруджені німецькі освітні, культурні, громадські та релігійні заклади, що посприяло перетворенню міста на найсхідніший в Європі центр німецької культури [7, с. 10]. Значний поштовх розбудові Чернівців надав статус адміністративного центру Чернівецького округу, а особливо – столиці герцогства Буковини (з 1849 р.).

Історико-архітектурна спадщина старої частини міста – це цілісний, добре збережений ансамбль саме австрійської доби (XIX – початку XX століття), відомий своїми стильними спорудами, які створені представниками австрійської школи модерну Отто Вагнера і мають значну туристичну атрактивність. Тут працювали кращі архітектори, серед яких Йозеф Главка, Фрідріх Зец, Йозеф Ляйцнер, Макс Моргенштерн, ФердинандФельнер, ГерманиГельмер, Йозеф Шрайбер, Антон Фіала, Артур Вілеман фон Монтефорте, Франц Сковрон, Йозеф Грегор, Фрідріх Готтесманн, Леон Сіліон, Хорія Крянге, Вальтер Штюбхен-Кірхнер та інші [5, с. 7]. Грошей на оздоблення будівель тодішня влада та чернівчани не шкодували, тому місто отримало дивовижні споруди з візерунчастою ліпниною, вишуканими закритими і відкритими балконами та іншими архітектурними прикрасами. У Чернівцях представлені різноманітні архітектурні стилі: романський, візантійський, модерн, готичний, класицизм, неокласика, барокко, псевдобарокко, мавританський, флорентійський, сецесія, еkleктика та інші. Архітектурною перлиною Чернівців вважається ансамбль колишньої Резиденції митрополитів Буковини і Далмації, який побудований у 1864 – 1882 роках за проектом і під керівництвом знаменитого чеського архітектора Йозефа Главки; стиль будівель еkleктичний з домінуючими мотивами візантійської та романської архітектури. З 2011 р. цей архітектурний ансамбль включений до списку об'єктів Всесвітньої спадщини

ЮНЕСКО. Яскравими зразками архітектурних стилів є будівлі обласного музично-драматичного театру ім. О.Кобилянської (1905 р.), обласної державної адміністрації (колишній Палац юстиції, 1906 р.), колишнього Будинку крайового уряду Буковини (1873 р.), обласного художнього музею (колишня Буковинська ощадкаса, 1900 р.) міського Палацу культури (єврейський національний дім, 1908 р.), Німецького національного дому (1910 р.), міської ратуші (1847 р.), залізничного вокзалу (1908 р.), Вірменської церкви (1875 р.), поштамту та багато інших.

Однією з найдавніших пам'яток німецької культури в Чернівцях є римо-католицький костел Святого Хреста (побудований у 1787 – 1814 роках). Збережені твори живопису, вітражі з написами готичним шрифтом підтверджують про німецьких фундаторів цього храму. Інший католицький костел Серця Ісуса, в якому священники проповідували німецькою і польською мовами, був споруджений наприкінці XIX століття. Німці-лютерани спорудили для своїх потреб декілька храмів (серед них найбільшими були кірхи на вулиці Університетській та Лозівській).

Починаючи з 1870-их років у середовищі німецької громади Чернівців і краю набирають обертів процеси національної консолідації та організаційного оформлення. Перше німецьке товариство «Німецька читальня» виникло у 1871 р. Студенти та викладачі Чернівецького університету Франца-Йосифа заснували академічні корпорації: «Армінію», «Тевтонію», «Германію», «Саксонію», «Лібератас», «Суевію». Важливим кроком у згуртуванні німецької громади було створення «Товариствах християнських німців Буковини» (у 1897 р.), яке пізніше було реорганізоване в «Німецьке культурне товариство» (у 1930 р.). Товариство мало яскраво виражений національний характер і, водночас, декларувало своє бажання жити в мирі і злагоді з представниками інших народів. Німці одними з перших почали видавати на Буковині свою періодичну пресу. Газета «Czernowitzer Zeitung» («Чернівецька газета») з 1868 р. перетворилася в офіційний рупор крайових органів влади [3, с. 11]. Друкованим органом німецької спільноти був щомісячник «Буковинський вісник» (Bukowiner Bote), пізніше – щоденна газета «Чернівецька німецька щоденна пошта» [2, с. 44-45]. Завдяки зусиллям «Товариства християнських німців Буковини» у 1910 р. німецька громада отримала власний центр громадського життя –

Німецький Дім у Чернівцях. Німецький Дім було відкрито також у передмісті Роша, де проживала багаточисельна німецька етнічна група.

Першим головою «Товариства християнських німців» був професор Чернівецького університету Теодор Гартнер. Новий імпульс для розвитку та діяльності товариство отримало після того, як його очолив видатний австрійський історик, буковинознавець, етнограф, фольклорист і педагог професор Р. Ф. Кайндль. За його головування товариство активно співпрацювало з «Німецьким шкільним товариством», «Товариством німецької мови», «Німецьким промисловим союзом», «Союзом німців Галичини» та іншими. У Чернівцях з 30 червня по 4 липня 1911 р. відбувся перший з'їзд карпатських німців.

Німці залишили помітний слід в історії та культурі Чернівців. Серед них було чимало видатних осіб, які зробили вагомий внесок у розвиток політики, освіти, науки, літератури, мистецтва тощо. Наприклад, у міській раді урядували бургомістри Отто Амбраз, Вільгельм Клімеш, Фелікс Фюрт. Не втратили свого значення праці відомих буковинських істориків Раймунда Фрідріха Кайндля, Франца Адольфа Вікенгаузера, Фердинанда Ціглауера фон Блюменталья, начальника крайової жандармерії Едуарда фон Фішера, філолога Теодора Гартнера. Відомими всьому світу стали письменники – буковинські німці Георг Дроздовський, Генріх Кіппер, Адольф Круг, Людвіг Адольф Сімігінович-Штауфе та інші. Серед видатних особистостей – політичні діячі Йосиф Відман, Норберт Кіппер, Антон Кешман, Артур Скедль, Едвін Ландвер та інші; педагоги Штефан Вольф, Франц Ланг, Ернст Рудольф; вчені та громадські діячі Вальтер Гьорман, Рудольф Шаріцер, Йосиф Франк та інші [3, с. 15].

Дуже велику роль відіграли німці у розвитку освіти. Перша так звана нормальна школа була заснована уже в 1784 р., 16 грудня 1808 р. – відкрита перша гімназія. У 1869 р. функціонувало уже 6 шкіл, виникають учительська семінарія, медичне та спеціалізовані ремісничі училища, де працювало багато вчителів-німців. У 1901 р. в Чернівцях засноване товариство «Німецький шкільний дім». Для німецьких учнів було споруджено бурсу. Визначною подією в науково-освітньому житті стало відкриття Чернівецького університету імені Франца Йозефа І. Ректорами були професори Р.Ф. Кайндль, Ф.Ц. Блюменталь та інші, чийі імена золотими літерами викарбовано на меморіальній дошці у фойє центрального корпусу університету.

Німці започаткували книгодрукування в Чернівцях. Петер Екгардт відкрив першу друкарню ще наприкінці XVIII ст. Другий

видавничий дім складався з друкарні «Австрія» та редакції газети «Czernowitzer Tagblatt». Німці зробили помітний внесок у розвиток театру та музики. Функціонував місцевий німецький театр, до Чернівців гастролювали німецькі театральні колективи з інших міст та країн Європи. Завдяки діяльності німецьких музичних товариств було відкрито будинок «Музичного товариства» (у 1877 р.) [7, с. 10].

За часів панування Австрії в Чернівцях було споруджено чимало пам'ятників, яким відводилися почесні місця і вони доповнювали архітектурний пейзаж міста. Монументи на площах і в парках акцентували увагу на визначних особах, подіях тощо. За стилем виконання і змістовим наповненням чернівецькі пам'ятники австрійської доби відповідали традиціям європейського мистецтва, вражали високою майстерністю своїх творців: пам'ятник «Чесного Хреста» (інші назви – Марія, Матір Божа, Хрест Пієста, образ скорботної Богоматері; споруджений у 1827 р.); пам'ятник «Святий Хрест» (1831 р.); статуя Св. Йоганна (Яна) Непомука (1350 – 1393), покровителя плотогонів, мельників, мореплавців, мостовиків та усіх священників (1864 р.); пам'ятник «Австрії» (1875 р., виготовлений з найдорожчого італійського сніжно-білого карарського мармуру); пам'ятник цісарю Австрії і королю Угорщини Францу Йозефу I (1848 – 1916) (споруджений у 1888 р.); пам'ятник «Погруддя професора К. Томашука – депутата австрійської Державної ради і першого ректора Чернівецького університету ім. Франца Йозефа I» (1897 р.); пам'ятник «Погруддя цісаря Австрії Йозефа II» (1903 р.); «Пам'ятник полеглим солдатам 41-го піхотного полку імені архієпископа Євгена» (1902 р.); «Пам'ятник класику німецької літератури Фрідріху Шиллеру» (1907 р.); пам'ятник «Цісарська скеля» з барельєфом цісаря Австрії і короля Угорщини Франца Йозефа I (1908 р.); пам'ятник «Харитська група» (1910 р.); «Пам'ятник австрійській цісаревій Елізабет» (1911 р.). На жаль, нові влади, що встановлювалися у Чернівцях (румунська і радянська), вороже сприймали попередню історію міста – пам'ятники зникали, змінювалися назви площ і вулиць.

Картографічна прив'язка культурної спадщини дала можливість виявити особливості просторового розміщення етно-туристичних об'єктів німецької громади у Чернівцях і розробити німецький етнографічний екскурсійний маршрут. Етно-туристичними об'єктами виступають: 1) споруди відповідного архітектурного стилю, споруджені за часів панування Австрії (Австро-Угорщини), і німецькими (австрійськими) архітекторами (наприклад, колишній

Палац юстиції); 2) споруди, які мають архітектурну цінність і туристичну привабливість, у яких навчалися або працювали відомі особистості (наприклад, Чернівецький університет); 3) будинки, в яких мешкали видатні особистості і на фасадах, як правило, встановлені меморіальні дошки з барельєфами, портретами і текстами про них (наприклад, Р.Ф. Кайндль, Г. Дроздовський); 4) костьоли, храми (наприклад, костел Серця Ісуса); 5) пам'ятники (наприклад, австрійському цісарю Францу Йозефу I); 6) соціальні заклади: а) гімназії, училища, інші навчальні заклади, б) німецька бурса, в) лікарні, г) театри, філармонія, д) готелі тощо (наприклад колишня німецька гімназія); 7) знак австрійському місту-побратиму Чернівців – Клагенфурт; 8) Німецькі Народні Доми; 9) вулиці з відповідними назвами (ім. Й. Гете, Ф. Шиллера); 10) музеї (Г.Дроздовського); 11) будинки, в яких розміщувалися: а) німецьке консульство, б) австрійське консульство, в) німецька переселенська комісія тощо.

Список використаних джерел:

1. Буковина: історичний нарис [Редкол.: С.С.Костишин (голова) та ін.]. – Чернівці: Зелена Буковина, 1998. – 416 с.
2. Буковина: спільна культурна спадщина / [Ж.Стельмацук, М.Кушнір, М.Шкрібляк, Н.Філатова]. – Чернівці: Місто, 2009. – 198 с.
- 3.Добржанський О. В. Нації та народності Буковини у фондах Державного архіву Чернівецької області (1775 – 1940) / О.В.Добржанський, Н.Б.Масіян, М.Д.Никирса. – Чернівці: Золоті литаври, 2003. – 172 с.
- 4.Кайндль Р. Ф. Історія Чернівців / Р.Ф.Кайндль. – Чернівці: Зелена Буковина, 2005. – 300 с.
5. Никирса М. Чернівці. Документальні нариси з історії вулиць і площ / М. Никирса. – Чернівці: Золоті литаври, 2008. – 452 с.
- 6.Скорейко Г.М. Населення Буковини за австрійськими урядовими переписами другої половини XIX – початку XX ст. / Г.М. Скорейко. – Чернівці: Прут, 2002. – 220 с.
7. Старик В. П. Чернівці мультикультурні / В.П.Старик. – Чернівці: Золоті литаври, 2012. – 18 с.

УДК 911.3

УКРАЇНА НА РИНКУ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ

О. В. Заставецька

Тернопільський національний педагогічний університет імені В. Гнатюка,
м. Тернопіль, Україна

К. Д. Дударчук

katka_tkach@mail.ru